

УДК 391.1:391.2:746.341

КОЛОРИСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАДИЦІЙНИХ СОРОЧОК КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ

Шнуренко Т.В.

Київський національний університет культури і мистецтв

У статті аналізується колористична специфіка карпатської сорочки як елемента традиційного костюму. При цьому увага приділяється як загальній характеристиці досліджуваного питання, так і демонстрації дифузійних культурних впливів та відмінностей у колористиці сорочок різних етнічних областей одного регіону. Конструктивний елемент народного одягу та його оздоблення вишивкою та орнаментами – матеріальними носіями кольору й образу – виражають не лише стійкість даної форми етнічної ідентичності, вкоріненої у фольклорі, але й представляє картину світу етносу, марковану певною символікою, візерунками, та, відповідно, кольором, сутність якої залишається незмінною навіть в умовах стрімких глобалізаційних процесів.

Ключові слова: народний одяг, традиційний костюм, колористика, сорочка, картина світу, Карпатський регіон.

Постановка проблеми. Традиційний костюм – один з найголовніших факторів збереження етнічної ідентифікації. Карпатський регіон потребує особливої уваги до вивчення, оскільки він є унікальним осередком історичної взаємодії українців (та різних українських етнічних груп) з культурами інших народів. Досліджуваний ареал охоплює чотири області України: Львівську, Івано-Франківську, Ужгородську та Чернівецьку. Крім того, даний регіон поділяється на шість етнічних областей: Прикарпаття, Гуцульщина, Буковина, Бойківщина, Закарпаття та Лемківщина. З вищесказаного випливає, що традиції та фольклор Карпат являють собою явний синтез різноманітних культур: місцевість відчула дифузійний вплив Словаччини, Угорщини, Румунії та Молдови. Чи не найбільш яскраво ці віяння проявилися у колористиці народного одягу, а особливо – в сорочці, позаяк вона завжди оздоблюється вишивкою та орнаментом, де ідентифікація візуально демонструється кольором, який займає в культурі одне з провідних місць: кожна сторона світу позначена певним кольором – так само, як напрям руху, символіка, розуміння етичних категорій добра та зла, семантика образів тощо. Сорочка – універсальний предмет для дослідження окресленого тематичного поля, позаяк вона входить до кожного комплексу одягу будь-якої етнічної спільноти на території України. Фольклор українського народу зберігає власну самотність та ідентичність, слугує поштовхом до матеріального й духовного відродження та процвітання національної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Колористика сорочки як елемента традиційного костюму зазвичай рідко виступає окремим та самостійним предметом дослідження: ця тематика є частиною розвідок, присвячених народному та традиційному одягові взагалі та його конструктивним елементам зокрема, низці питань, пов'язаних з сучасними крос-культурними, поліетнічними та глобалізаційними процесами. Окремі праці етнографічного, етнологічного та культурологічного спрямування стосуються художньої вишивки та дослідження сорочки (певного регіону) як фактору збереження ідентичності та самотності українського народу. Серед дослідників, які працюють у колі зазначених питань,

можна назвати, зокрема: Е. А. Гнідку, В. В. Кочана, А. А. Куксюка, І. В. Васильєва, Р. І. Пилипа та Т. В. Шнуренко.

Виділення раніше невирішених частин проблеми. Якщо праці, присвячені окремим частинам цілісної теми, досліджуваним у вакуумі без прив'язки до соціокультурного контексту, є явищем досить розповсюдженим, то розгляд колористичних особливостей карпатської сорочки у контексті сучасних процесів (взаємопроникнення картин світу різних народів, тобто поліетнічних тенденцій, а також глобалізаційних, крос-культурних тощо) виявляє свою актуальність та навіть необхідність.

Формулювання мети дослідження. Ціллю даної розвідки є характеристика та аналіз колористики традиційних сорочок Карпатського регіону та її специфіки, вираженої у виборі певних кольорів композиційного оздоблення досліджуваного конструктивного елемента народного одягу вишивкою та орнаментами.

Виклад основного матеріалу. Вивчення вузького питання колористичних особливостей карпатських сорочок неможливе без звертання до етнографічних груп українців, що проживають на цій території, транслюючи певні традиції з покоління до покоління, і тим самим забезпечуючи спадкоємність етнічної культури. Серед народів, які населяють Карпатський регіон, згадують, зокрема, лемків, бойків, гуцулів – як горян, а також сусідів українців – угорців, словаків, румунів, чий вплив на специфіку традиційного одягу особливо помітний: як приклад – чоловіча сорочка «волошка», у назві якої етимологічно можна прослідкувати натяк на Волощину – історичну частину Румунії. «Волоські» сорочки були піддані впливу долинянських та великобичківських гуцульських традицій. Чоловічий одяг такого типу прикрашався геометричною чи рослинною вишивкою поліхромного характеру [6, с. 42].

Важливо, що введення кольорової нитки (поліхромності) свідчить про принципову зміну стратегії декорування, адже кольорова нитка заповнювала внутрішній простір – порожнечі в орнаментальних візерунках. Співвідношення заповненого поліхромного поля та білого є також критерієм розрізнення традиційного одягу різних етнічних спільнот. Наприклад, львівські сорочки

відрізняються великими площами пустих місць, незайнятих вишивкою чи орнаментом (за аналогією до негативного простору в архітектурі). Колорові місця з нанесеним малюнком чи геометричними узорами несли й захисну сакральну функцію: недарма найбільш вишиті компоненти сорочки – це комір, рукави, тобто найбільш вразливі місця, близькі до тіла.

У колористиці вплив сусідів виявляється у рішеннях декоративного оздоблення сорочок: в деяких місцевостях основне полотно, з якого шиться сорочка, наприклад, обшивається так званим «циркою», тобто різнобарвним швом. «Цирка – це ажурна сітка складного геометризovanого рослинного орнаменту, виконана білим шовком. Відблиск білого шовку в контрасті з барвистою бісерною вишивкою надає сорочці неповторного вигляду» [1, с. 280]. Унікальним твором мистецтва створення буковинських сорочок, таким чином, є циркований народний костюм. Такі вишивки колись були більш характерні для румунського та молдавського населення краю, що проживає в «Новоселицькому, Глибоцькому, Герцаївському та Сторожинецькому районах» [1, с. 280]. На превеликий жаль, через високий рівень складності мистецтво майстерність створення циркованих сорочок сьогодні відходить у небуття. Старше покоління майстрів вмирає, а молодь не опановує цю техніку, що змушує дослідників наголошувати на небезпеці переривання спадкоємності традиції народних промислів. Взагалі ж, шиття «білим по білому» є давньою спільнослов'янською традицією, пов'язаною з ідеалами гарного та чистого, з вірою й надією на добре й праведне життя. Техніка «білим по білому» збереглася в обмеженому вигляді й у Карпатському регіоні.

Для більш повного аналізу слід зазначити варіанти існуючих класифікацій технік та типів оздоблення сорочок. Відтак, за «технікою, виконанням та матеріалом» вишивка (як форма матеріального носія кольору) поділяється на «чотири види:

- 1) найдавніша (хрест без канви);
- 2) низинна (чорним виводиться графічний візерунок, який потім заповнюється основним кольором);
- 3) скована (нагадує двосторонню гладь);
- 4) бісер (досить пізній вид)» [5, с. 217].

Етнографи також пропонують інші варіанти систематизації, виходячи з проблеми взаємопроникнення (дифузії) культур цього регіону. Можна навести чотири типи комплексів народних костюмів: «північний, південний, східний та західний <...> для східного регіону характерні жіночі сорочки з яскраво вишитими рукавами <...> Для жіночих сорочок північного типу характерне багате оздоблення довкола шиї та на смугах густих зборів... Таку вишивку називали «рамами» <...> такий принцип декорування характерний і для сорочок південної частини Закарпаття» [5, с. 217].

Серед кольорів, що є провідними у вишивці сорочки, дослідники зазначають наступні (критерій класифікаційного поділу – області на політичній карті України):

- 1) Львівська область: червоний, чорний, синій жовтий, зелений (орнаменти, відповідно, переважно геометричні; символи: зірки, ромби, кола);
- 2) Гуцульщина: червоний, жовтий, зелений (геометричні та рослинні візерунки; основна сим-

воліка: дуб, чорнобривці, калина, квадрат, трикутник);

3) Закарпаття: червоний, чорний, білий (панують геометричні та рослинні образи; символи: троянда, лілія, виноград, земля, сонце й вода);

4) Буковина: домінуючий колір – червоний, який може поєднуватися з іншими палітрами (зооморфні, геометричні та рослинні теми; серед символів найчастіше зустрічаються: ластівки, півні, лебеді, голуби, орли, лілії, дуб та калина, берегиня, коло, вода та сонце, змія, лелека) [3, с. 267-268].

Відтак, очевидно, що в оздобленні карпатських сорочок чітко прослідковуються головні кольори, які, безперечно, виступають носіями певної ментальності, цінностей, образів та символів:

1) червоний: позначає радість, почуття пристрасті та любові, а також виражає ідею життя та влади (сили);

2) чорний: виступає символом родючої землі-годувальниці;

3) білий: серед основних значень – чистота, святість, непорочність; є частим кольором при вишиванні мережок, оскільки такі знаки тягнуть за собою побажання не гріховного життєвого шляху, а також натякають на функцію захисту, про що згадувалося вище;

4) зелений: асоціюється з весною, молодістю, молодими зеленими пагонами рослин, здатністю до активності;

5) синій: схожий з гамою неба й води, також розуміється як символ очищення, спокою душі та здоров'я (зцілення);

6) жовтий: несе в собі ідею світла – Сонця, Місяця та зірок; але це амбівалентний колір, оскільки він позначає й розлуку.

В. Коцан наголошує, що Закарпаття, завдяки своєму географічному положенню та фізичній відокремленості, змогло залишитися найбільш консервативним у виявах народного мистецтва. Саме у цій місцевості панують барвисті та яскраві колористичні мотиви (особливо це стосується вишивки квітів та рослин на рукавах сорочки): на думку дослідника, така контрастність відіграла не лише «етноідентифікуючу», але й «етнографічно розмежувальну роль» [2, с. 84]. Це ставало особливо актуальним на гірських територіях, які значно обмежували можливості для розселення: люди тут жили щільніше один до одного (в тому числі, й представники різних етносів), ніж на рівнинах, що й підсилювалося значення демаркації. Реалістичність як самого орнаменту, так і підібраних кольорів, – результат впливу лемківських, угорських, румунських та долинянських тенденцій.

Якщо на початку XIX ст. (коли з'являються перші етнографічні та етнологічні розвідки) у колористиці сорочок переважають монохромні композиції, то початок XX ст. відкриває перспективу поліхромності: в основному, це стосується жіночих сорочок. Лемківські вишиті елементи одягу наближалися тематично й технічно до гуцульських: в колориті було використано майже весь спектр кольорової гами. Популярний рослинно-квітковий орнамент передбачав використання поряд з вже канонічними червоним та чорним кольорами також рожевого, світло-синього, різних відтінків зеленого [4, с. 434]. Тло часто за-

шивали чорним або темно-синім кольором, що де в чому наближає карпатські сорочки за колористикою до борщівських вишиванок.

Однією з найцікавіших є так звана береговська сорочка, яка зазнала потужного впливу угорських мотивів та палітри. Найбільш типовий для цього типу оздоблення – рослинний орнамент, який дозволив вводити у вишивку фіолетові, червоні, малинові кольори для максимально реалістичної передачі різноманітних квітів, як-то: фуксій, троянд, гвоздик, листя винограду, тюльпанів, хмелю та інших. Ці образи супроводжувалися геометричними орнаментами, які виконувалися вже переважно у двокольоровій чи монохромній гамі. Чоловічі сорочки ретельніше прикрашали спереду та біля коміру, а жіночі варіанти – по рукавах. Відтак, сорочка може бути названа моделлю космосу спільноти, який передбачав висування на перший план бінарних опозицій, розмежування жіночого та чоловічого, нічного та денного, лівого й правого, червоно й чорного, що виражало картину світу певного етносу.

Подібні віяння характерні й для мукачівської колористики: часте застосування мінту, тобто геометричних прикрас, до ансамблю яких вводяться рослинні мотиви, дозволяло поєднувати червоний та зелений кольори. Останній, зокрема, поширений для зображення листя дубу та щасливого трілиснику конюшини. Перераховані чорні, червоні та сині кольори – плід дифузії традицій народної культури Угорщини та Словаччини.

Зазвичай носилися вишиті сорочки з нефарбованого полотна. Але були випадки, коли сам елемент одягу, а не лише його оздоблення, відрізнявся цікавою колористикою. По-перше, необхідно акцентувати увагу на тому, що традиційна українська вишивка (в залежності від кількості використуваних кольорів) ділиться на одноколірну, двокольорову та багатобарвну. Витончено й ніжно виглядає одноколірний візерунок білими нитками на білій вишиванці («білим по білому» – техніка дуже характерна для загальнослов'янського ареалу взагалі). Сама ж біла вишиванка (історично – через важкість прання білих речей) надягалася лише на великі свята.

Поширеними були двокольорові сорочки, коли один з кольорів вишивки повторює основний

колір виробу. Багатобарвна вишивка дозволяє створювати яскраві та багаті орнаменти: особливо розповсюдилася поліхромність з появою брокарівської вишивки (тоді ж популярності набув і трояндовий орнамент). Жінки середнього й похилого віку, які вже не планували мати дітей, надягали вишиванки синього кольору. Такі ж сорочки носили дівчатка, яким було ще далеко до заміжжя. Діти й молоді дівчата на виданні одягали вишиванки ніжно-блакитного, небесного кольору: такий тип оздоблення дуже рідкісний.

Сорочка та її колористичне оформлення у певних вишитих візерунках та орнаментах відтворює спадкоємність культурних процесів, пов'язаних з одночасним проживанням на одній території різних народів. Раніше щільність проживання людей на переважно гірській та багатій пагорбами місцевості Карпатського регіону вимагала винаходу іншої форми демаркації задля збереження власної самобутності та продовження традиції самовизначення етнічної спільноти. Вирішення цієї проблеми знаходилося саме в колористичності. Процеси глобалізації відсувають символічність колористичного рішення та композиції сорочки на другий план: головну роль тепер грає естетизм та привабливість зовнішнього вигляду одягу.

Висновки і пропозиції. Дослідження колористики як поля, де найяскравіше демонструється, з одного боку, культурна дифузія (але не експансія чи асиміляція), а з іншого – стійкість стержню національної самобутності, вкоріненої у фольклорній основі, виявляє свою актуальність як, по-перше, виразник глокалізаційних процесів збереження власної етнічної ідентичності, а по-друге, як фактор глобалізаційних віянь, оскільки саме колористика сорочок Карпатського регіону є чи не найвиразнішим прикладом кросс-культурних та поліетнічних тенденцій сучасності. Саме тому актуально звертатися до даної проблематики задля визначення спільних та відмінних рис етнічних культур, що існують поряд: така специфіка виливається у витончені мистецькі рішення, адже домінують кольори вишитих сорочок у всіх шести етнічних областях Карпатського регіону зовсім різні. Це синтез не лише фарб, але картин світу.

Список літератури:

1. Гнидка Е. А. Етно-фольклорная культура Буковины в условиях кросс-культурных, полиэтнических и глобализационных факторов / Е. А. Гнидка // Вестник Русской христианской гуманитарной академии. – 2015. – № 1. – С. 276- 283.
2. Коцан В. В. Традиційний народний одяг як прояв ідентичності етнографічних груп українців / В. В. Коцан // «Народознавчі зошити». – 2014. – № 1 (115). – С. 80-97.
3. Куксюк А. А., Васильев І. В. Аналіз та класифікація художньо конструктивних елементів автентичних зразків українських жіночих вишитих сорочок // А. А. Куксюк / Вісник КНУТД. – 2015. – № 3 (86). – С. 263-271.
4. Пилип Р. І. Художня вишивка українців Закарпаття ХІХ – першої половини ХХ ст. (типологія за призначенням, художніми та локальними особливостями) // Р. І. Пилип. – Ужгород, 2012. – 468 с.
5. Шнуренко Т. В. Дослідження традиційної сорочки Карпатського регіону на сторінках журналу «Народна творчість та етнографія» / Т. В. Шнуренко // Українська культура: минуле, сучасне, шляхи розвитку. – 2014. – № 20. – С. 215-220.
6. Шнуренко Т. В. Дослідження традиційної сорочки Карпатського регіону на сторінках журналу «Народознавчі зошити» / Т. В. Шнуренко // «Народознавчі зошити». – 2017. – № 5 (174). – С. 40-43.

Шнуренко Т.В.

Київський національний університет культури і мистецтв

КОЛОРИСТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ТРАДИЦИОННЫХ СОРОЧЕК КАРПАТСКОГО РЕГИОНА

Аннотация

В статье анализируется колористическая специфика карпатской сорочки как элемента традиционного костюма. При этом внимание уделяется как общей характеристике изучаемого вопроса, так и демонстрации диффузных культурных влияний и различий в колористике сорочек разных этнических областей одного региона. Конструктивный элемент народной одежды и его отделка вышивкой и орнаментами – материальными носителями цвета и образа – выражают не только устойчивость данной формы этнической идентичности, укорененной в фольклоре, но и представляет картину мира этноса, маркированную определенной символикой, узорами, и, соответственно, цветом, сущность которой остается неизменной даже в условиях стремительных глобализационных процессов.

Ключевые слова: народная одежда, традиционный костюм, колористика, сорочка, картина мира, Карпатский регион.

Shnurenko T.V.

Kyiv National University of Culture and Arts

COLORISTIC FEATURES OF TRADITIONAL SHIRTS OF THE CARPATHIAN REGION

Summary

The article analyzes the colorful specificity of the Carpathian shirt as an element of the traditional costume. In this case, attention is paid to both the general characteristics of the issue being studied and the demonstration of diffuse cultural influences and differences in the coloring of shirts of the different ethnic country of one region. The constructive element of folk clothing and its embroidery and ornamentation – the material medium of color and image – express not only the stability of this form of ethnic identity, which is rooted in folklore, but also represents a world view of the ethnos, marked with certain symbols, patterns, and, accordingly, the color, essence which remains unchanged, even in the context of rapid globalization processes.

Keywords: national clothes, traditional costume, coloristics, shirt, world view, Carpathian region.